УДК 81’26 Мирослава Мамич (Одеса)

КУЛЬТУРОМОВНИЙ КОНТЕНТ ЖУРНАЛЬНОЇ ПУБЛІЦИСТИКИ 60-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ (НА МАТЕРІАЛІ ВИДАННЯ «РАДЯНСЬКА ЖІНКА») У статті представлено культуромовний контент журналу «Радянська жінка» з погляду історичної динаміки лексичних, правописних, граматичних норм сучасної літературної мови. Ключові слова: мова журналу, культуромовний контент, норма літературної мови. The article presents a cultural-speech content of the magazine "Soviet Woman" of the mid twentieth century in terms of the historical dynamics of lexical, grammatical rules of modern literary language and spelling. Key words: language of magazine, cultural-speech content, norm of the literary language.

Сучасна журналістика – друкованих та електронних ресурсів – активно послуговується поняттям контент, що, як відомо, буквально означає ‘зміст, вміст’, а у вузькому термінологічному вживанні – це „загальний обсяг інформації Інтернету або окремого інформаційного ресурсу, реалізований як сукупність текстів; сукупність вмісту певного (друкованого чи електронного) часопису” [1, с. 132]. Це поняття наповнюватиметься конкретним змістом, якщо його використовуати, наприклад, для вивчення питань культури слово- та формовживання у певній сукупності текстів, текстів не лише як матеріалізованої інформації, але й насиченої ціннісними орієнтирами, ідеями, співвідносними з певним періодом в історії народу, його літературно-мовної практики. Зазвичай питання культури мови постають у статичному аспекті, тобто в проекції на порушення норм слововживання, граматики, пунктуації в конкретному виданні. Натомість мова як вагомий складник контенту медіаресурсу (на тлі аудіальної, зображальної, телевізійної, мультимедійної інформації) – це і джерело вивчення історії літературної мови. У такому разі питання „культура мови видання” може розв’язуватися в комплексі аспектів: власне мовного, комунікативно- прагматичного, етичного, лінгвокультурного. Стилістичні норми виявляються на рівні індивідуально-авторської репрезентації, специфіки мікрожанрів, що складають основу журнального контенту. Загальнолітературні ж норми відображають стійкість традицій спілкування в окремий період історії комунікування. Вони виконують основну регулятивну функцію в конструкті „літературна мова”, що перебуває у стані динамічної стабільності. У межах певного дискурсу саме загальнолітературні норми відображають і припустиму варіантність, що відображає мовні смаки доби, прихильність соціуму до певних засобів вираження смислів, на зміну яким у наступні періоди історії мови можуть прийти інші. Варіантність загальнолітературних норм – ніша для модифікування мови на різних рівнях її системи. Дослідження загальнолітературних норм у контенті журналу „Радянська жінка” (нині – „Жінка”), або ж культуромовного контенту, є актуальним і перспективним саме з практичного погляду: воно уможливлює фіксацію явищ мови, залежних від мовної політики суспільства, пуристичних орієнтирів спільноти в кожний конкретний період часу. Обраний часовий відрізок – 60-і роки ХХ століття – це час, коли в газетно-журнальній публіцистиці прогресувала орієнтація на певні зразки слововживання російської книжної мови, на характерні правописні норми. З погляду сьогодення зазначений культуромовний контент має специфічні особливості, відмінності, що спостерігаємо на тлі утрадиційнених за останнє десятиріччя способів вираження смислу. Мова українського журнального видання „Радянська жінка” в контексті історії літературної

мови – один із етапів у динамічному складнику „масова мовна свідомість”. 60-і роки минулого століття мова функціонувала в

контексті практично незмінюваних суспільно-політичних орієнтирів, запроваджуваних мовною політикою радянської спільноти. Писемний текст був найбільшим орієнтиром у формуванні та регулюванні мово- та слововживання. Саме прескриптивна репрезентація літературного стандарту в друкованих виданнях і виконувала основну законодавчу функцію. Роль ЗМІ тут – визначальна: вони покликані і підтримувати культуру мови на високому рівні, і транслювати певну ідеологію нормативності. Якщо дослідників сучасної мови газетно-журнальної публіцистики привертають питання відхилень від норм, уживання ненормативної лексики чи жаргону, надлишку іншомовних запозичень. То багатожанровий, політематичний мовний матеріал „Радянської жінки” шістдесятих, який становить культурну цінність, засвідчує стабільність мовних норм (лексичних, граматичних, правописних), характерну для періоду 40 – початку 90-х років минулого століття. Так, у мовному матеріалі журналу виокремлено лексеми, які мають синонімічні відповідники в сучасній літературній мові, але в той період на них накладалося своєрідне табу, й у масову мовну свідомість вкорінювали варіанти, наближені за звучанням до характерних для російської мови. Це стосується послідовного вживання слів: процент ‘відсоток’ (77,4 процента всіх працездатних жінок – трудяться (жовтень,1969), пор. сучасну оцінку норми: „У сучасній українській мові закономірно активізується слово відсоток (калька з латинської procentum), яке протягом десятків років було відсунуте на периферію запозиченою назвою процент” [3, с. 45]; сітка ‘мережа’ (Однак через нечітку роботу окремих галузей торговельної сітки іноді в тому чи іншому селі або селищі бракує потрібних населенню товарів (квітень, 1960); ряд ‘низка’ (Ряд колгоспів має громадські їдальні, що вже міцно ввійшли в побут (квітень, 1960); просьба ‘прохання’ (Департамент поліції, в Київську судову палату, начальникові Київського губернського жандармського управління та в інші установи з просьбою звільнити її дітей (квітень, 1960); учбовий ‘навчальний’ (Після шостої години вечора на «Точелектроприладі» починає свою роботу учбовий комбінат (лютий, 1965); діючий ‘чинний’ (За діючим законодавством жінкам — робітницям і службовкам надають (травень, 1963); виключно ‘винятково’ (Виключно велика роль комсомолу в організації культурного дозвілля молоді (січень, 1966); слід ‘треба, варто’ (Тому, при виборі тональності шпалер чи фарб для стін передпокою слід уникати похмурих тонів складних малюнків (травень, 1963); Шовкові та шерстяні речі з бавовняною білизною прати не слід (червень, 1962); вірно ‘правильно’ (Усі доручення, виконувані дітьми, вихователька обов'язково перевіряє і прагне вірно оцінити роботу (червень, 1962); строк ‘термін’ (Таку відпустку керівник підприємства чи установи надає жінці за її просьбою на строк до трьох місяців (травень, 1963); дійсно ‘справді’ (Я з власного досвіду знаю, що жінці дійсно важко, коли в домі мала дитина (травень, 1963); трудитися ‘працювати’ (Що не кажіть, це так приємно, коли трудишся, стараєшся, часом і втомлю- єшся, але все виходить до ладу, і люди вдячні тобі (серпень, 1967). Щодо мови публіцистичного стилю кінця ХХ ст. Т. А. Коць відзначала актуалізацію в ній пар таких слів, питомих українських основ, що є „атрибутами культурно-літературної спадщини” [2, с. 114, 115]. Дуже активні в мові аналізованого журналу слова інтерес

‘зацікавлення’ (І особливого інтересу набувають нові рекомендації для легких платтів (квітень, 1966), ..з величезним інтересом обговорюють результати історичної місії (квітень, 1960) і хороший, яке не заступають синоніми добрий, гарний. Пор. навіть назву рубрики „Про людей хороших” (травень, 1963), а також уживання у тексті: Тамара, без сумніву, буде хорошою людиною, незважаючи на погану обстановку вдома (травень, 1963); Створились і створюються хороші умови для розвитку таланту і здібностей жінки, вона широко користується своїми правами (жовтень,1969). Як росіянізми сприймаємо з погляду сучасної мовної практики слова роди, родильний, післяродовий, дородовий зам. пологи, пологовий, післяпологовий (Узагальнивши свої довгорічні спостереження, впроваджені в родильних будинках Баку, професор Мусабекова

надрукувала грунтовну працю про очні хвороби, зв'язані з патологією вагітності (квітень, 1960), ..дородову відпустку тривалістю 56 календарних днів (травень, 1963); льгота зам. пільга (Малюкові до 5 років надається можливість полетіти з вами безплатно, а дітям від 5 до 12 років – з 50-процентним льготним авіаквитком (квітень, 1966); шерстяний зам. вовняний (Костюми і верхній одяг з шерстяних чи напівшерстяних тканин від тривалого носіння починають лисніти (квітень, 1966); грузовик зам. вантажівка (Нарешті за ними приїхали військові грузовики (серпень, 1967); путь зам. дорога (Щасливої вам путі, діти! (серпень, 1967); приступ зам. напад (Якщо приступ почався, спробуйте припинити його всіма засобами. що є під рукою (лютий, 1967); любимий зам. улюблений (Герої любимих спектаклів комуніст Дудар, матрос Гайдай, лікар Платон Кречет, шахтар Макар Діброва та інші завжди викликали і викликають у радянської людини прагнення наслідувати їх приклад (квітень, 1960) та деякі ін. Частина з таких „відчужених”, витіснених з літературно- мовного вживання слів набула відтінку розмовності, як-от доказувати зам. доводити (Він розсердився, став їй доказувати, що вона дурна, нічого не розуміє (лютий, 1967) – ВТССУМ, с. 235: 4. розм. Змогти, зуміти розказати, пояснити; поздоровляти зам. вітати (Ось чому, поздоровляючи колектив фабрики з новим 1967 (лютий, 1967) – ВТССУМ, с. 834, без ремарки. 1. Вітати когось. Хоча, як бачимо, сучасна лексикографічна практика ці відтінки не завжди виділяє. Відмежовуючись від багатьох форм слів, які хоч якоюсь частиною нагадують російськомовні аналоги, нині мовознавці відповідно до пуристичних тенденцій у формуванні ядра літературної лексичної норми радять їх замінювати. Одні з цих слів мають характерні префікси, що викликають асоціацію ‘це по-російському, так у російській мові кажуть’. Йдеться про слововживання на зразок: схарактеризувати зам. охарактеризувати (квітень, 1960), дотримуватися зам. додержуватися (квітень, 1960); виявити зам. проявити (квітень, 1960); вдатися, потопати зам. удатися, утопати (З перших же днів їй удалось міцно здружити ланку, яку колгоспники так і почали називати ланкою дружних (травень, 1963); Утопають в зелені і квітах вулиці Енгельса, Котовського (травень, 1963). З цих самих причин нині відмежовуються від нормативних у шістдесятих минулого століття слів: добиватися (правильно: домагатися) (Після довгої і впертої спільної боротьби 5 червня 1904 року, нарешті, вдалось добитися звільнення з тюрми Марії Іллінічни (квітень, 1960); розбиратися (правильно: розумітися) (Марія Олександрівна добре розбиралася в них (квітень, 1960); зримий (правильно: очевидний, виразний і под.) (Все зримішими стають паростки нового в житті членів

колгоспу, який з ім'ям Леніна крокує до свого прекрасного майбутнього (квітень, 1960); виключати (оптимальнішим до ситуації вважають слово вимикати) (В спальнях виключили світло, зменшили його у вестибюлі (квітень, 1960) тощо. У культуромовному контенті журналу „Радянська жінка” другої половини ХХ століття є чимало прикладів стереотипних книжних формул, зворотів, штампів, як-от: Жінка опинилася в безвихідному становищі – їй довелось робити вибір між сліпотою і знищенням дитини, яку вона носила під серцем (квітень, 1960); Слід сказати, що при деяких захворюваннях різні функції пам'яті можуть порушуватися різною мірою (жовтень,1969); Навпаки, у більшості випадків існує пряма залежність між силою пам’яті і розумовим розвитком (жовтень,1969); Цього року матимемо у достатній кількості ліки проти діабету (серпень, 1967) тощо. Зафіксовано мовні факти, що виявляють провідні зміни, що відбулися в літературній мові наприкінці 50-х років ХХ століття, порівняно з періодом 20-30-х років [7, с. 104], пов’язані з калькуванням і порушенням питомих граматичних норм літературного керування. Пор.: Урядова ювілейна комісія по відзначенню 20-річчя революції 1905 року (лютий, 1967); Недавно комітет по вивченню кінокартин встановив (грудень, 1960); І ось недавнє засідання міської комісії по охороні здоров’я (квітень, 1966); Недавно ми провели читацьку конференцію по книзі волинського письменника Володимира Замлинського „Ка- раюча земля” (серпень, 1967) і под.

Впадають в око словоформи з активними у 60-х роках словотворчими засобами, а саме: 1) з суфіксом -очн- (Новикова готує їжу в електроварочному казані (листопад, 1958); 2) з суфіксом -очк- (Добре розбираються жінки на селі в якості шерстяних кофточок (квітень, 1966); Співробітникам відділу доводиться багато працювати, щоб створити матері-одиночці певні умови для виховання дитини,— закінчила розповідь Любов Миколаївна (грудень, 1960); 3) з суфіксом -уч-/-юч- у субстантивованих дієприкметниках: Жінка ця – завідуюча кафедрою Азербайджанського медичного інституту імені Нарімана Наріманова – Ніса-Ханум Мусабекова (квітень, 1960); Зінаїді Вікторівні, завідуючій кондитерським цехом ресторану «Москва», приємно мати таку кмітливу ученицю, є кому передати багаторічний досвід (серпень, 1967); 4) віддієслівними утвореннями з суфіксом -к- (Ленін від душі радів добре виданим книгам і обурювався поганим добором матеріалу та поганою брошуровкою книг (квітень, 1969); 5) з суфіксом -щик- (Тут працювала лише одна бригада, до якої входило дев’ять монтажників, зварників і крановщиків (лютий, 1965). В аналізованому культуромовному контенті є виразні ознаки дотримання тогочасних норм графіки та орфографії і одночасний незбіг із сучасними нормами «Українського правопису» (1993 р.). Йдеться про: 1) відсутність графеми ґ (Грунт для квітника треба добре обробити і внести добрива, але для цього не можна використовувати свіжий гній (квітень, 1969); Грунтовність і солідність — ось характерні риси польового стану (серпень, 1967); Вивчаючи креслення, грунтовно освоюючи технологію виготовлення інструментів, дівчина день у день вдосконалювала свій виробничий досвід (лютий, 1965); 2) особливості написання іншомовних слів, власних назв, зміни до графічного оформлення яких внесено в 90-х роках [5, с. 10, 102] (Але побачивши біля конвейєрної стрічки молоденьких дівчат і хлопців, що бояться поворухнутися (липень, 1969); Слава і Вячеслав помаленьку обставляли свою простору і сонячну кімнату (березень, 1965); Мороз розмалював

вікна візерунками, на вулиці завірюха, в навкруги кактуси, наче ти не в Києві, а десь в Арізоні, в горах Чілі або саванах Африки (березень, 1967) і под. Статті журналу не відбивають орієнтацію на послідовне дотримання правила чергування у//в, а тому поширений прийменник в на початку (В гімназії хімію не викладали, і Олександр Ілліч сам вивчав цю науку (квітень, 1960), у середині (Цей візит – новий вклад в справу зміцнення миру на землі, в справу зміцнення дружби між радянським і французьким народами (квітень, 1960) речення, вживають прийменник у там, де мав би бути варіант в (Ненависть, пекуча ненависть до проклятого ворога заповнює серце у такі хвилини (квітень, 1959). Культуромовний контент журналу „Радянська жінка" засвідчує, що пошуки стилістично виразного слова часто ідуть по спіралі. Це бачимо на функціонуванні, наприклад, таких слів-синонімів, як нині, нинішній – сьогодні, сьогоднішній, торік – того року, звісно – звичайно. У сучасній мові публіцистики перші члени пар частотні, а у 60-і роки вони справляли враження стилістично маркованих мовних знахідок. Мовознавці застерігали: „Важливо, щоб стилістичне забарвлення слів нині, нинішній не втрачалося, щоб вони не стали спочатку нейтральними, а потім і висловами-штампами" [4, с. 105]. Пор. приклади: Пам'ятаю, яке велике враження справила на нас надрукована торік в газеті „Известия" стаття про досвід київської фірми „Світанок" (серпень, 1967); Нині так вчаться вже тисячі учнів (травень, 1963); Так сталося і з нинішнім, так званим геометричним, стилем. Не можна сказати, ще він переважає в сьогоднішній моді, однак, незважаючи на свою незвичність і сміли вість, а може і завдяки їм він завоював багато при- хильників (лютий, 1967); Звісно, не легко було все кинути (травень, 1963). Отож, мода на такі сучасні для нас слова зароджувалася майже півстоліття тому, ці паростки пробивалися крізь засилля лексичних і фрезмних відповідників, притаманних російськомовному вживанню. Саме тоталітарна мова регулювала ці збіги, оскільки контент масово тиражованих газет, журналів, книжок різного жанрово-стильового спрямування мав соціокультурне завдання: демонструвати, відображати ідею внутрішньої єдності спільноти, пор.: „У цьому розумінні роль письма аналогічна ролі прапорів, гербів та інших культурних символів" [6, с. 233].

Відзначені „незбіги" з усталеними в сучасному житті мови, офіційному та напівофіційному, нормами – лексичними, граматичними, словотвірними, правописними – це приклади „раціонального" вибору під впливом ідеологічних вимог часу. Представлений матеріал засвідчує, що в історії української літературної мови ще багато непізнаних текстів, які б відкривали перед нами систему і структуру мови в кожний конкретний період її розвитку, унаочнювали динамічні процеси культуромовного контенту писемної мови.

ЛІТЕРАТУРА 1. Журналістика: словник-довідник / автор-укладач І. Л. Михайлин. – К. : Академвидав, 2013. – 320 с. 2. Коць Т. А. Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі / Коць Т. А. – К. : Логос, 2010. – 303 с. 3. Ожигова О. В. Українська мова: зворотний зв'язок / Ожигова О. В. – К. : Грамота, 2007. – 184 с. 4. Русанівський В. М. Життя слова / В. М. Русанівський, С. Я. Єрмоленко. – К. : Вища школа, 1978. – 191 с. 5. Український правопис / АН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови. – 4-те вид., випр. й доп. – К. : Наук.

думка, 1993. – 240 с. 6. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс / Яворська Г. М. – К., 2000. – 288 с. 7. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Українська мова 1945—1995 рр. / за ред. С. Я. Єрмоленко. – Opole, 1999 р. – 268 с.